

สมเด็จพระมหาสมณเจ้าและสมเด็จพระสังฆราชเจ้า

ณรงค์ บุญเสถียรวงศ์ กรมสารนิเทศ เรียบเรียง

ประวัติตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชไทย

สมเด็จพระสังฆราชเป็นประมุขของคณะสงฆ์และเป็นผู้นำหมู่สงฆ์ที่เรียกว่า “สกลมหาสังฆปริณายก” ตำแหน่งนี้มีมานานตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย ตามตำนานคณะสงฆ์ตามพระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้อธิบายถึงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชไว้ตอนหนึ่งว่า “สังฆราชเห็นจะเป็นสังฆนายกชั้นสูงสุด ตำแหน่งปุ่ครูตรงกับคำที่เราเรียกว่าพระครูในทุกวันนี้ เป็นตำแหน่งสังฆนายกกรองลงมาจกสังฆราช สันนิษฐานว่าเอาอย่างมาจากยศพราหมณ์ ซึ่งมีตำแหน่งพระราชครู พระครูผู้สอนแบบประเพณี แต่พระมหาเถระและเถระที่กล่าวไว้ในศิลาจารึกนั้น เห็นจะมีความหมายว่า พระภิกษุที่มีพรรษาอายุและทรงคุณธรรมในทางพระศาสนาเป็นเถระตามวินัยบัญญัติ มิได้เป็นสมณศักดิ์ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงตั้ง” และในตอนหนึ่งทรงนิพนธ์ไว้ว่า “ในประเทศสยาม เมื่อพระนครสุโขทัยเป็นราชธานีเห็นจะมีสังฆราชมากกว่าองค์เดียว ด้วยวิธีการปกครองราชอาณาจักรในครั้งนั้น หัวเมืองใหญ่ที่ห่างไกลราชธานีเป็นเมืองประเทศราช แม้เมืองใกล้ราชธานีที่เป็นเมืองใหญ่ ก็ตั้งเจ้านายออกไปปกครองอย่างทำนองประเทศราช เมืองใหญ่เมืองหนึ่งน่าจะมีสังฆราชองค์หนึ่งเป็นสังฆนายกในเมืองนั้น ความที่กล่าวนี้มีเค้าเงื่อนที่ปรากฏในทำเนียบชั้นหลัง ยังเรียกเจ้าคณะเมืองว่าพระสังฆราชอยู่หลายเมือง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเปลี่ยนเป็นสังฆปาโมกข์ในรัชกาลที่ 4

ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชมีประจำสังฆมณฑลตลอดมา จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แต่ไม่มีทำเนียบหรือพระประวัติไว้โดยละเอียด เพิ่งมีทำเนียบเป็นหลักฐานในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง นับแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลปัจจุบัน มีพระมหาเถระได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช 18 พระองค์

ทำเนียบสมเด็จพระมหาสมณเจ้าและสมเด็จพระสังฆราชเจ้า

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ทรงได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆปริณายก หรือ สมเด็จพระสังฆราช มีคำนำพระนามว่า “สมเด็จพระมหาสมณเจ้า” คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้ามีชื่อเรียกเป็นพิเศษว่า “มหาสมณุตมาภิเษก” เจ้านายผู้ทรงได้รับถวายมหาสมณุตมาภิเษกเท่าที่ปรากฏมาเป็นชั้นพระองค์เจ้าขึ้นไป สมเด็จพระมหาสมณเจ้าทรงพระยศสูงกว่าสมเด็จพระสังฆราชทั่วไป ทรงเสด็จชั้น 5 ชั้น เกิดมีขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชกาลที่ 6 เมื่อทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษกแก่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงโปรดสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆปริณายก หรือสมเด็จพระสังฆราช มีคำนำพระนามว่า “สมเด็จพระสังฆราชเจ้า” 2

พระองค์ คือ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณวิวัฒน์ และสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรงพระยศสูงกว่าสมเด็จพระสังฆราชทั่วไป ทรงจัด 5 ชั้น

ท่านผู้ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชซึ่งมีได้เป็นพระบรมวงศานุวงศ์เรียกว่า “สมเด็จพระสังฆราช” ซึ่งมีมาแต่โบราณจวบจนปัจจุบัน ทรงจัด 3 ชั้น ทั้งนี้ พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ทรงได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้าหรือสมเด็จพระสังฆราชเจ้านั้น มีพระนามเฉพาะสำหรับแต่ละพระองค์ไป เช่น สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชเจ้า เป็นต้น แต่สำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระบรมวงศานุวงศ์ที่ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชนั้น มีพระนามสำหรับตำแหน่งเหมือนกันทุกพระองค์มาแต่โบราณ คือ “สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ” ซึ่งต่อมาในรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแก้ไขเป็น “สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ” ดังที่ปรากฏสืบมาจนปัจจุบัน

อนึ่ง สมเด็จพระสังฆราชผู้มีได้เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ แต่มีพระนามสำหรับตำแหน่งเป็นพิเศษ ไม่ใช่พระนามว่า “สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ” มีเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น คือ “สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก” พระองค์ปัจจุบันซึ่งเสด็จสถิต ณ วัดบวรนิเวศวิหาร

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีเจ้านายพระราชวงศ์ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า และสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ประกอบด้วย

1. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

พระนามเดิม พระองค์เจ้าชายวาศูกรี ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและเจ้าจอมมารดาจ้อย ประสูติเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2333 ทรงผนวชเป็นสามเณรเมื่อปี พ.ศ. 2345 ในคราวเจ้าฟ้ากรมพระอนุรักษ์เทเวศร์ กรมพระราชวังหลังทรงผนวช สามเณรพระองค์เจ้าชายวาศูกรีทรงศึกษาอยู่ในสำนักสมเด็จพระวันรัต วัดพระเชตุพนฯ จนทรงผนวชพระในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ปี พ.ศ. 2353 และได้รับสถาปนาเป็นพระราชาคณะและ

เป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส สถิตอยู่ที่วัดพระเชตุพนฯ ถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 โปรดให้เป็นเจ้าคณะกลาง ครั้นถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ได้ทรงรับมหาสมณุตมาภิเษกเป็นกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก เมื่อ พ.ศ. 2394 ลี้พระชนม์ในรัชกาลที่ 4 เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2396 พระชนมายุ 64 พรรษา ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้าในรัชกาลที่ 6 เมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2464

เมื่อยังเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ทรงเป็นพระอาจารย์ของเจ้านายหลายพระองค์ รัชกาลที่ 4 เมื่อยังทรงพระเยาว์ก็ทรงศึกษาอักษรวิธียุคและพระพุทธรูปและวิชการคดีโลกอื่นๆ จากกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ด้วยทรงมีศักดิ์เป็นพระปิตุลา (อา) จึงเป็นที่เคารพนับถือของรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 ทั้งนี้ เมื่อรัชกาลที่ 2 เสด็จสวรรคตในปี 2367 โดยไม่ได้มีคำรัสสั่งมอบเวนราชสมบัติพระราชทานแก่เจ้านายพระองค์ใด กรมหมื่นนุชิตชิโนรสได้ถวายคำแนะนำแด่สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ (รัชกาลที่ 4) ซึ่งทรงผนวชอยู่ในเวลานั้นว่า ไม่ใช่เวลาควรจะปรารภนา อย่าหวังราชสมบัติดีกว่า เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎแม้ว่าจะทรงเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าราชโอรสพระองค์ใหญ่ประสูติจากสมเด็จพระอัครมเหสี แต่ในเวลานั้น กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (รัชกาลที่ 3) เจริญพระชันษากว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎถึง 17 ปี ได้ทรงบังคับบัญชาต่างพระเนตรพระกรรณรัชกาลที่ 2 ดังนั้น สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎจึงทรงแฉงที่ประชุมเสนาบดีว่า มีพระประสงค์จะทรงผนวชอยู่ต่อไป ก็เป็นอันสิ้นความลำบากในการที่จะถวายราชสมบัติแก่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงพระนิพนธ์หนังสือต่างๆ ไว้เป็นจำนวนมาก ทั้งร้อยกรองและร้อยแก้ว อาทิ โคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ลิลิตกระบวนแห่งพระกฐินพยุหยาตราทางสถลมารคและชลมารค ลิลิตตะเลงพ่าย กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉันท์ดุชฎิสังเวยก ล้อมช้างพัง เป็นต้น ทั้งนี้ เมื่อปี พ.ศ. 2532 องค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ได้ประกาศยกย่องพระเกียรติคุณสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นบุคคลผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรมระดับโลก

2. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์

พระนามเดิม พระองค์เจ้าชายฤกษ์ ทรงเป็นพระราชโอรสในกรมพระราชวังบวรมหา
เสนานุรักษ์ในรัชกาลที่ 2 และเจ้าจอมมารดาน้อยเด็ก ประสูติเมื่อวันที่ 14 กันยายน พ.ศ. 2352 ซึ่งตรงกับ
วันเริ่มสวดมนต์ตั้งพระราชพิธีบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ 2 จึงได้พระราชทานพระนามว่า พระองค์เจ้าฤกษ์
ทรงผนวชเป็นสามเณรมาแต่ในรัชกาลที่ 2 ในรัชกาลที่ 3 ได้เป็นพระราชาคณะ สถิต ณ วัดบวรนิเวศ ครั้น
รัชกาลที่ 4 ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นบวรรังสีสุริยพันธุ์ ครั้นรัชกาลที่ 5 ได้เลื่อนพระยศเป็น พระเจ้าบรม
วงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ เมื่อปี พ.ศ. 2416 โดยที่รัชกาลที่ 5 มีพระราชประสงค์จะสถาปนา
กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์เป็นสมเด็จพระสังฆราช แต่พระองค์ไม่ยอมรับ รัชกาลที่ 5 จึงมิได้โปรด
สถาปนาพระเถระรูปใดเป็นสมเด็จพระสังฆราชตลอดช่วงต้นแห่งรัชกาลเป็นเวลาถึง 23 ปี ต่อมา เมื่อกรม
พระปวเรศวริยาลงกรณ์ทรงเจริญพระชนมายุถึง 82 ปีแล้ว จึงทรงยอมรับถวายมหาสมณุตมาภิเษก เป็น
สมเด็จพระกรมพระยา เมื่อปี พ.ศ. 2434 ดำรงพระเกียรติยศเป็นสมเด็จพระมหาสังฆปริณายกทั่วทั้งพระราช
อาณาจักร สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 5 เมื่อปี พ.ศ. 2435 พระชันษา 84 ปี ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหา
สมณเจ้าในรัชกาลที่ 6 เมื่อปี พ.ศ. 2464

เมื่อทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมในสำนักพระสมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎ
(รัชกาลที่ 4) ที่วัดมหาธาตุ เป็นเหตุให้ทรงเลื่อมใสในลัทธิธรรมวินัยตามอย่างรัชกาลที่ 4 อีกทั้งทรงแตก
ฉานในภาษาบาลี เมื่อรัชกาลที่ 4 เสด็จขึ้นครองราชสมบัติในปี พ.ศ. 2394 จึงได้ทรงสถาปนากรมหมื่นบวร
รังสีสุริยพันธุ์เป็นเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต นอกจากนี้ ทรงเป็นพระอุปัชฌายาจารย์เมื่อรัชกาลที่ 5 ทรง
ผนวชในปี พ.ศ. 2416 จึงทรงเป็นที่เคารพนับถือของรัชกาลที่ 5 ดังเห็นได้จากความในพระราชหัตถเลขาที่
กราบทูลกรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์บางตอนว่า “ทุกวันนี้หม่อมฉันเหมือนตัวคนเดียว ได้อาศัยอยู่แค่
สมเด็จพระกรมพระกับสมเด็จพระที่นั่งที่ปรึกษา เป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ ขอให้ทรงพิเคราะห์การให้ละเอียด
ด้วย”

สมเด็จพระกรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ทรงพระนิพนธ์เรื่องราวต่างๆ ไว้มาก ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาบาลี ทั้งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน เช่น โคลงพระราชประวัติรัชกาลที่ 4 กาพย์เสด็จนครศรี
ธรรมราช ลิลิตพงศาวดารเหนือ จึงกล่าวได้ว่าทรงเป็นกวีที่สำคัญพระองค์หนึ่งของกรุงรัตนโกสินทร์
นอกจากนี้ ในรัชกาลที่ 4 ทรงเป็นผู้ออกแบบพระเจดีย์ในคราวปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์เมื่อ พ.ศ. 2396
สมเด็จพระกรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ทรงให้กำเนิดการสร้างพระกริ่งเป็นครั้งแรกคือ พระกริ่งปวเรศ เป็น
พุทธศิลป์ที่ทรงดำริสร้างขึ้นในรัชกาลที่ 5

3. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

พระนามเดิม พระองค์เจ้าชายมุนษุยนาคมานพ ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้าจอมมารดาแพ ประสูติเมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2402 ในรัชกาลที่ 5 ทรงผนวชแล้ว สถิต ณ วัดบวรนิเวศ ทรงแปลพระปริยัติธรรมเป็นเปรียญ 5 ประโยค สถาปนาเป็นกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรองเมื่อ พ.ศ. 2424 ต่อมาเลื่อนสมณศักดิ์เสมอสมเด็จพระราชาคณะใหญ่ธรรมยุติกา แล้วเลื่อนเป็นกรมหลวงเมื่อปี พ.ศ. 2449 ทั้งนี้ หลังจากสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว) วัดราชประดิษฐฯ สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. 2442 แล้ว รัชกาลที่ 5 ไม่ทรงสถาปนาพระเถระรูปใดในตำแหน่งที่สมเด็จพระสังฆราชอีกจนตลอดรัชกาล อย่างไรก็ตาม โดยที่ทรงสมณศักดิ์สูงกว่เจ้าคณะทั้งปวง จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เป็นประธานที่ประชุมมหาเถรสมาคม ซึ่งเท่ากับปฏิบัติหน้าที่แทนสมเด็จพระสังฆราชจนตลอดรัชสมัยรัชกาลที่ 5 ในรัชสมัยรัชกาลที่ 6 จึงทรงถวายมหาสมณุตมาภิเษกแต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าประธานสงฆ์ที่ทั่วพระราชอาณาเขต เมื่อ พ.ศ. 2453 ต่อมา ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้าเมื่อ พ.ศ. 2464 สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 6 เมื่อ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2464 พระชันษา 62 ปี

สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสทรงรอบรู้ภาษาต่างๆ อาทิ บาลี สันสกฤต อังกฤษและฝรั่งเศส ทรงพระนิพนธ์เรื่องราวต่างๆ ไว้เป็นอันมาก เช่น หนังสือหลักสูตรนักเรียนชั้นตรี โท เอก บาลี ไวยากรณ์ทั้งชุด เป็นต้น ทรงจัดตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยสำหรับเป็นสถานศึกษาของภิกษุ สามเณร และกุลบุตร เพื่อเป็นพระบรมราชานุสรณ์เฉลิมพระนามพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งโรงเรียนภาษาไทยของมหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้นตามวัดธรรมยุตเพื่อให้เป็นที่เล่าเรียนของกุลบุตร เช่น โรงเรียนวัดบวรนิเวศ โรงเรียนวัดมกุฏกษัตริยาราม ทรงออกนิตยสารธรรมจักรซึ่งออกแบบรายเดือนและตีพิมพ์เรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นคำสอนและข่าวสารต่างๆ ออกเผยแพร่แก่ประชาชน ทั้งนี้ เมื่อรัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำริจะขยายการศึกษาพื้นฐานไปยังประชาชนทั่วราชอาณาจักร จึงทรงอาราธนาสมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสขณะทรงเป็นกรมหมื่น ให้ทรงอำนวยการจัดการศึกษาทั่วพระราชอาณาจักรดังกล่าวด้วย โดยทรงเห็นว่าวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาของคนไทยมาแต่โบราณกาล โดยมีฝ่ายบ้านเมืองคือกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้สนับสนุนและอำนวยความสะดวกในการดำเนินการตามหัวเมืองต่างๆ สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรสทรงมีพระดำริจัดรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ขึ้นใหม่เพื่อให้การ

ปกครองสงฆ์มีความเรียบร้อยและเอื้อต่อการพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า พระดำรินี้เองจึงก่อให้เกิดพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ.2445) ขึ้น ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับแรกของไทย

สมเด็จพระยามหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ของพระมหากษัตริย์ 2 พระองค์คือ รัชกาลที่ 6 เมื่อทรงผนวชขณะดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) ขณะดำรงพระอิสริยยศสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา นอกจากนี้ ยังทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ของพระบรมวงศานุวงศ์อีกหลายพระองค์

4. สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราธิบดี

พระนามเดิม หม่อมเจ้าภุชงค์ ชมพูนุท ในพระเจ้าบรมวงศ์ กรมขุนเจริญผลพูลสวัสดิ์ (พระราชโอรสในรัชกาลที่ 3) ประสูติเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2402 ทรงผนวชเป็นพระราชาคณะ สถิต ณ วัดราชบพิธ ทรงสถาปนาเป็นพระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรต ในรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2449 เลื่อนเป็นพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวราธิบดี ในรัชกาลที่ 6 เมื่อปี พ.ศ.2453 ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 2464 ทรงสถาปนาเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงฯ ในรัชกาลที่ 7 เมื่อ พ.ศ.2469 สมเด็จพระสังฆราชเจ้าสิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 8 เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2480 พระชันษา 78 ปี

เมื่อพระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร (หม่อมเจ้ากระจ่าง ลดาวัลย์ ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี พระราชโอรสในรัชกาลที่ 3) เจ้าอาวาสวัดราชบพิธพระองค์แรกสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 2444 รัชกาลที่ 5 จึงโปรดเกล้าฯ ให้ทรงครองวัดราชบพิธสืบต่อมา นับเป็นเจ้าอาวาสพระองค์ที่สอง ทั้งนี้ เมื่อสมเด็จพระยามหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ทรงดำรงพระยศกรมหมื่น ได้ทรงจัดตั้งมหาวิทยาลัย กรมหลวงชินวราธิบดี ทรงดำรงพระสมณศักดิ์ที่พระสถาพรพิริยพรต ก็ทรงเป็นกรรมการพระองค์หนึ่งในกรรมการชุดแรกของมหาวิทยาลัย นับว่าทรงเป็นผู้ร่วมบุกเบิกกิจการของมหา

มกุฏราชวิทยาลัยมาแต่เริ่มต้น นอกจากนี้ เมื่อทรงดำรงตำแหน่งนายกกรรมการมกุฏราชวิทยาลัย ก็โปรดให้จัดตั้ง มูลนิธิมกุฏราชวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2476 เพื่อนำดอกผลอันเกิดจากทรัพย์สินของมหา มกุฏฯ มาช่วยบำรุงอุดหนุนการศึกษาพระปริยัติธรรมและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราธิบดีศรีวิวัฒน์ ทรงพระปรีชาในด้านภาษา ทรงพระ นิพนธ์ตำราและหนังสือสำคัญทางพระพุทธศาสนาไว้มาก เช่น พระคัมภีร์อภิธานปิฎก ปกฉานุกรม ภาษาบาลีแปลเป็นไทย มหานิบาตชาดก ต้นบัญญัติ สามเณรสิกขา เป็นต้น ซึ่งพระนิพนธ์เหล่านี้ยังได้ใช้ เป็นคู่มือในการศึกษาภาษาบาลี พระพุทธศาสนาของภิกษุ สามเณรและบุคคลทั่วไปอย่างแพร่หลายอยู่จน บัดนี้

5. สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราธิบดีศรีวิวัฒน์

พระนามเดิม หม่อมราชวงศ์ชื่น นพวงศ์ ทรงเป็นโอรสหม่อมเจ้าถนอม (ในพระเจ้าบรม วงศ์เธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส พระราชโอรสองค์ใหญ่ในรัชกาลที่ 4) และหม่อมเอม ประสูติเมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2415 ทรงมีเชื้อสายของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีด้วย เนื่องด้วยกรมหมื่นมเหศวรศิว วิลาสประสูติแต่เจ้าจอมมารดาน้อย ซึ่งเป็นธิดาของพระอินทรอภัย (เจ้าฟ้าทศโไทย) โอรสของสมเด็จพระ เจ้ากรุงธนบุรี เมื่อทรงพระเยาว์ หม่อมราชวงศ์ชื่นได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อมีพระชนมายุเจริญขึ้นแล้ว ได้ทรงออกจากวังและได้ บรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ต่อมา ได้ทรงบรรพชาเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2435 โดย สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี (สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสา อัยยิกาเจ้า) พระราชทานพระราชนิพนธ์และได้พระราชทานพระราชนิพนธ์ตลอดมา

ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมกับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสและ ทรงสอบได้เปรียญ 7 ประโยค เมื่อ พ.ศ. 2437 รัชกาลที่ 5 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งเป็นพระราชา คณะที่พระสุคุณคนาภรณ์ ทั้งนี้ เมื่อมีการจัดตั้งมกุฏราชวิทยาลัยและมีการตั้งโรงเรียนตามพระอาราม เป็นสาขาของวิทยาลัย ทรงเป็นครูรุ่นแรกของโรงเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร ทั้งนี้ สมเด็จพระหลวงชินวรา บิดีศรีวิวัฒน์ได้ทรงเลือกให้พระองค์เป็นแม่กองสอบไล่ธรรมและบาลีตามวาระทั้งในมณฑลกรุงเทพฯ และหัว

เมือง

เมื่อสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราธรรมรังษีทรงพระชราพาบ ไม่สะดวกที่จะทรงปฏิบัติพระภารกิจในฐานะเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต ได้ทรงมอบหน้าที่เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตให้ทรงบัญชาการแทนเมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม 2477 และเมื่อสมเด็จพระสังฆราชเจ้าพระองค์นั้นสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. 2480 จึงได้ทรงเป็นเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตีกาตามแบบปกครองในคณะธรรมยุตสืบมา ทั้งนี้ ทรงดำรงตำแหน่งนายกกรรมการมหาสมุทรวิทยาลัยตั้งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2476 เมื่อสมเด็จพระกรมหลวงชินวราธรรมรังษีสิ้นพระชนม์แล้ว ทรงได้รับเลือกเป็นนายกกรรมการตลอดมา ทรงได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช เมื่อวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2488 ในรัชกาลปัจจุบัน ทรงสถาปนาสมณศักดิ์และฐานันดรศักดิ์ของพระองค์ในฐานะสมเด็จพระราชาอุปถัมภ์เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงผนวช เป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ประกอบพระราชพิธี ณ พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2499

สมเด็จพระสังฆราชเจ้าฯ ทรงเป็นผู้ถวายพระนาม สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ์ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุตา และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2501 พระชันษา 85 ปี

.....

เอกสารและหนังสืออ้างอิง

“พระนามพระบรมวงศานุวงศ์” บทความโดยจุลลดา ภัคดีภูมินทร์ ในสกุลไทย ฉบับที่ 2405 ปีที่ 47 ประจำวันที่ 21 พฤศจิกายน 2543

“พระมหาเจษฎาราชเจ้า” บทความโดยจุลลดา ภัคดีภูมินทร์ ในสกุลไทย ฉบับที่ 2426 ปีที่ 47 ประจำวันที่ 17 เมษายน 2544

“ธรรมจักร” โดยมูลนิธิมหาสมุทรวิทยาลัย

“ประวัติบุคคลสำคัญ” พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (ฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2531) กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2531

“ราชสกุลวงศ์” พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ร.ว. บุญรับ พิณจันคดี ท.จ., ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส 30 มีนาคม 2525